

פרק תשעה עשר (המשך).

ספר הזוהר

ספר הזוהר

(א) חבורו הכי נכבד הוא ספרו הק' עטרת צבי על הזה"ק, שכפי עדותו של הגה"ק מהרצ"א זצ"ל מדינוב, „השתדל (רבנו) ביגיעה רבה ובמסירת נפשו לחבר פירוש על הזה"ק". ואת הדברים האלה יש להבין כפשוטם, שחבר את ספרו הנ"ל במסירת נפש ממש. כי כן מעיד לנו הרב בעל סדר הדורות החדש (במערכת ט') „ששמע מאחד קדוש מדבר בשבחו של רבנו מהרצ"ה, שאמר, שלא כתב רבנו שום דבר בפירוש דברי הזה"ק, עד שחזר דברי הזהר מאה פעמים ואחד, ולא כתב שום חידוש מחדושו, כי-אם במסירת נפש ממש, כמו ביחוד קריאת שמע". ובהיות שהמחבר של הסה"ד החדש (שהעלים את שמו), הרה"ג ר' מענדל בודק ז"ל מלבוב, היה צורבא מרבנן, אחד מתלמידיו של הג' בעל „שואל ומשיב" ואחד מחשובי החסידים של רבנו מהרי"א זצ"ל, חזקה שכל דבריו דברי קבלה, וכן שמע מפי אחד קדוש באמת. – ורגלים לדבר יש למצוא בדברי רבנו עצמו (בס' עטרת צבי פ' ויקרא י"א ע"א בקונטרס השמות), שכתב נגד הרנ"ש בזה"ל: „ומעתה אחי תראה איך להזהר לבדות פשטים בעומק החכמה, מבלי עומק העיון נמרץ עד כלות הנפש לה' במסירת נפש, לבקש מלפניו, שלא לנטות ימין ושמאל מן דרך האמת. כי במקום הגבוה הזה הררים תלויים בשערה וכו' ונמצא מטיל מום בקדשי שמים". עכל"ק. ומה שדרש מן הרנ"ש, קיים בודאי גם בעצמו. – והגה"ק ר' משה ט"ב זצ"ל מאוהל, חשב את החבור הזה כהשלמה של ספר הזה"ק (ראה לעיל פ"ה אות ד'). לא פה המקום לתת הערכה נאמנה לספר הק' הזה, שנכתב רק בשביל יחידי סגולה מעטים, שיש להם יד ושם בחכמת האמת, אבל די לפתוח את הספר ולקרוא בו קריאה שטחיית, כדי להנכח שזה ספר קבלה ממדרגה ראשונה, שבו מתגלה לנו מחברו בכל גדולתו, איך הוא כבן-בית בכל ספר הזהר, כותב ומוחק בו כאדם העושה בשלו, מעמיד גירסאותיו על מכונם, וכובש לו דרך סלולה בפירושו משלו, ודוחה לפעמים פירושי המפרשים שקדמו לו, כגון המקדש מלך וכיוצא בו, שקנו להם כבר זכות אורח בתור מפרשי הזהר.

(ב) הנה לפנינו מכתב קדשו, שכתב אל זקן-הצדיקים שבדורו, הגה"ק מאפטא זצ"ל (נדפס בשלמותו בס' עשר קדושות מערכת ב' מכתב ד'), אדות הדפסת ספרי עץ חיים ופרי ע"ח, שכפי שהוגד לרבנו, התנגד הגה"ק להדפסתם, ורבנו לא האמין לשמועה זו. שם הולך ופורט רבנו בארוכה, מה רב הטוב הצפון בספרים ההם בכלל, ובספר הזה"ק בפרט, והוא מתאונן, על שאין הצדיקים וגדולי הדור נותנים לב על הדפסת ספרי הזהר, שתהיה בהגהה מדויקת, כמו שהשגיחו קדמונינו על הגהת הש"ס וסקלו המסלה. ובהמשך הדברים כותב רבנו כדברים האלה: „ועתה חדשים מקרוב נדפסו ספר הזהר עם הגהות מקדש מלך, והשליכו גירסות הישנות לא נודעו עוד, וכל הגדולים סומכים עצמם על המקדש מלך, כאילו אומר הדברים מפי משה מפי הגבורה. והנה אדוני מורי ורבי, לא די לנו בזה לסמוך על איש כזה, המגיה מדעתיה דנפשיה ולהשליך הגירסות הישנות. זה פעם שלישי שנדפס (ס' הזהר)

בחגהותיו, ואנו לא ידענו אותו, אם היה מוסמך כהוגן וראוי לסמוך עליו. אמנם מקום הניחו להתגדר בזה לי השפל והנבזה, חדל אישים, עמדתו על החקירה ונתתי אל לבי לשוט ולהעמיק, אשר יש לפלפל במקום העמוק הזה בחריפות ובקיאאות, יותר מעמקי ים התלמוד, על הקדמת אדוננו האר"י, לבא בספריו ולעוסקי בתורתו לשמה, להבין ולהשכיל מעשי ה' כי נורא הוא מראש ועד אין סוף. והנה ראיתי בהגהות מקדש מלך לא תיקן כלום, ואדרבה הגירסות הישנות טובות בכמה דברים רובא דרובא, וכאשר תהלה לאל חי בידי לברר וללבן ולדבר לפני מלכים ולא אבוש... וכאשר אזכה לקבל פני אדמו"ר בתשוקת נפשי לה', כקבלת פני השכינה, אראה לאדמו"ר כמה וכמה שבושים, שנשתבשו הדעות בהגהות המקדש מלך, ובפרט בפירוש המק"מ. אדוני מורי ורבינו אין לשער מגדל הטעות הנמצאים בו בפירושו, ממש מהפך הצינורות, אשר הם כהררים התלויים בשערה במקום הגבוה הזה, וגבוה מעל גבוה וכו' כאשר אראה לאדמו"ר ענינים כאלה לאלפים. והנה לא זכיתי להראות לפני רבותי נ"ע, כמו אדמו"ר הרה"ק מ"מ דק"ק קאזניץ, וכאשר כמה פעמים פלפלתי ת"ל ודנתי לפניו בחכמה, ובפני מורי וכו' דק' לובלין נשמתם צרור בצרור החיים בגנוי מרומים, כי עוד לא עסקתי בפירושי הזהר ובהגהות בחיים חיותם, עד אשר נדפסו ספרי הזהר בק' פרוצק עם הגהות מק"מ, נערת חצני וזרזתי, כי הגירסות האלה רובא דרובא עלו כלם קמשונים. ואגב זה נתתי לבי לחקור בפירושי הזהר במאמרים הקשים ועלתה ת"ל בידי, דברים מתוקים מדבש ונופת צופים עפ"י הקדמות האר"י ועפ"י קבלתי מרבותי הקדושים, וכאשר בידי להציע לפני מורי ואדוני. והנה דברי הזהר לא יתפרשו כ"אם עפ"י כהאר"י ל, וכאשר פרשם המק"מ אשר המק"מ שגה בהם והופך ומבלבל, – בבקשה מכבודו – וכל אשר לא למד כהאר"י ל גם דברי המק"מ חתומים. וזה אחד מן הטעמים אשר עלה ברצוני להדפיס הספרים הנ"ל, בכדי שהתלמידים יתנו לב ויבינו בספר תורת האלקים, והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ויתרבה הדעת וכו' וכו'".

ג) מן הדברים האלה אפשר לראות, איזה ערך נתן רבנו להגהותיו של בעל מק"מ. הסבה לכך יש למצוא במה שכתב רבנו בספרו הק' עטרת צבי (בפ' ויקהל נ"ה ע"ב) בזה"ל: „שלא למחוק שום גירסא, אם לא ע"י רב מקובל מפי מקובל עד אליהו" (ראה בהוספות שבסוף הספר בהוצאה שניה). ובספרו הנ"ל (פ' בראשית ח' ע"א ופ' יתרו מ' ע"א) מזהיר וחוזר ומזהיר, שלא ללמוד את ספר הזהר בהלעטה, רק צריך לדייק ולייגע עצמו בכל תיבה ומלה, ולדקדק בכל תנועה, וכלא האי ואולי להבין בו איזה תיבה או דבור או אפילו אות אחת לדבר לרית ניחוח לעשות נחת רוח ליוצרנו ב"ה וב"ש. וע"כ אין כל פלא, שדוחה רבנו בהרבה מקומות את פירושי והגהותיו של המק"מ ומדבר אתו לפעמים קשות, מפני „שלא ידע ממנו, אם היה מוסמך כהוגן וראוי לסמוך עליו". ובמקום אחד (בעט"צ בפ' אחרי) כותב עליו: „ומה שהקשה המק"מ.. אומר לו, אלולי שיגע עצמו בדברי הזהר לא הייתי חס על כבודו, אמנם יגע עצמו, ולא נחית לסלקא לו שמעתתא אליבא דהלכתא".

ד) וגם הרמ"ז „שהיה חכם גדול בחכמה הזאת" (לשונו של רבנו), כותב

עליו רבנו בספרו הנ"ל פ' משפטים (צ"ד ע"א): „ולא תאמין לדברי הרמ"ז, אשר הלך בדרך למרחוק כדרכו בכל הזהר". ושם בפ' פנחס (רנ"ג ע"א) כותב עליו: „לכן אחי, אל תאמין לו, כי היה חריף גדול בחכמה... בבקשה מכבודו, דרכו דרך לא סלולה". לא כתב רבנו אלה הדברים מאהבת הנצוח ח"ו, כ"א מאהבת האמת ואהבת הזה"ק, שמנה בו כל אות ואות כמונה מרגליות, ולפעמים לא נחה דעתו אפילו בהגהתו של מורו ורבו הגה"ק מקוויניץ זצ"ל. כה מצאנו לרבנו בסה"ק הנ"ל פ' תזריע, בתשובה שהשיב לאחיו הגה"ק ר' אלכסנדר זצ"ל, שכתב בזה"ל: „נהירגא, כד הוינא להקביל פני אדמו"ר מקאזי-ניץ זלה"ה, פלפלתי עמו בחכמה בכמה ענינים, ובתוך הדברים היה גם מבוכה זו, והיה עמדי אז אחי הרב החסיד מ' משה נ"י, ורצה הרב נבג"מ להגידה, ולא נחה דעתי בזה, עד שהאיר השם ב"ה וב"ש עיני, בהיותי מעיין בס' הזהר פרשה הנ"ל". וכל זה, מפני שירא לנגוע אפילו באות אחת של הזה"ק, בלי קבלה מפיו אליהו.

ה) ואפילו עם הגה"ק בעל ס' אור החיים עה"ת, אשר בקרב קדושים יתהלל, אם מצא, שדבריו אינם מתאימים עם דעת הזה"ק, טען קשות. ראה למשל בפ' פנחס (רי"ד ע"ב), בד"ה ולא אוסיף להכות וג' בזה"ל: והאוח"ח חולק על רש"י ז"ל ועל הרא"ש בלא סברא ובלא טעם נכון לחלוק על הקדושים האלה... ואילו היה זוכר את דברי הזהר האלה, בודאי היה מודה וכו'.

ו) והנה אם בנוגע לגדולי התורה הנ"ל, אעפ"י שחלק עליהם, התייחס בייחס של כבוד וענוה, הנה נגד הס' חמדת הימים, שהמק"מ מביאו בכמה מקומות, התייחס בביטול גמור ואינו מזכירו בשמו, כ"א ברמז „ספר פלוני", מפני שהג' יעב"ץ חשדו בנטיה לשציו"ת; הגם שזה הג' חשד לפעמים גם בכשרים. אבל כאן כנראה חש רבנו לדבריו, ומכה על קדקדו בלי חמלה בכמה מקומות. בס' עש"ק תנינא (אות נ"ד) מסופר אמנם, שרבנו הכשירו אח"כ – אם קבלה נקבל.

ז) ואם במפרשי הזה"ק, מעריציו ומקדישיו כך, במתריזים כנגדו עאכ"ו, שלא נשא רבנו פנים אפילו לרבנו הרש"ל, שכתב בתשובותיו סי' צ"ח בענין הנחת תפלה של יד בישיבה, שאילו היה ר"ש עומד וצוח לפנינו להניח בישיבה, לא משגיחין ביה. כאן פקעה סבלנותו של רבנו וכותב נגדו (בספרו 'עט"צ בפ' בהעלותך בדרוש הנונין של פ' ויהי בנסוע) דברים קשים כגידין באריכות גדולה, ומסיים בזה"ל: „מי שלא ראה אור ס' הזהר, לא ראה אור מימיו; וכל שלא טעם מן מתוק האור לעינים ורואי שמש, שמוש ת"ח, העוסקים ומעמיקים בחכמה, לא טעם טעם תורה מימיו; בכמה הליכות עולם על כל קוץ תלי תלים של הלכות לאלפים ולרבבות, כאשר ת"ל זכינו לראות עולמנו בחיינו, אחד מני אלף טעם עוה"ב ממשי, מגודל מתיקת דבש נופת צוף דרכי הקדושה והיחוד, ברוב חסדי ה' עלינו, לא כגמול ידינו. ולא נאריך בזה, כי כבר בודאי נודרך והיה חסיד וצדיק וגדול הדור. כמה מהמוסר בזה, שלא זכה לזאת החכמה, וכבר אמרו, הכל תלוי במזל אפילו ס"ת שבהיכל...". וכבר לפניו רב את ריב הזהר עם הרש"ל, הרמ"ע מפאנו בתשובה שלו (סי' ק"ג) וכתב עליו, „עני היה באותה שעה". כבודו

של רבנו הרש"ל במקומו מונח, מדדו לו רק כמדתו, כמו שמדד לרשב"י שכתב עליו, שאילו היה עומד וצוח לפנינו לא משגיחנין ביה. אילו טען רבנו הרש"ל, שלא שמא דרשב"י חתום על הלכה זו, בודאי לא היה רבנו בא בטענה עליו, כשם שלא רב את ריבו של הזהר עם הג' יעב"ץ, על שהוציא בספרו מטפחת ספרים את חלק גדול מן הזהר מחזקתו. אדרבה, יודעים אנחנו, שבשעה שיצא לאור ס' „מענות ומטפחות" לר"מ קוניץ, לבטל את טענותיו של הג' יעב"ץ נגד הזהר, אמר רבנו, שטובים לו השגותיו של הג' יעב"ץ נגד הזהר, מסנגוריא של ר"מ קוניץ בעד הזהר; מפני שהג' יעב"ץ היה סוף סוף מחובבי עיקר הזהר וחרד על דבריו, בעוד שמשיגו היה אדם מן החוץ לגמרי בענינים האלה. — אחרי כל החרדה של רבנו, הכל הולך אחרי החתום, שסיים בשבחו של רבנו הרש"ל, שהיה צדיק וחסיד וגדול הדור!

(ח) כפי שמוסר לנו תלמידו הק' של רבנו, הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקומארנא בספרו זהר חי (פ' בשלח ע"ח ע"ב), כתב רבנו את ספרו הק' עטרת צבי קרוב לימי זקנתו, והכניס אל תוכו את ההגהות, שכתב על גליון הזהר עוד בימי חורפו ונסתמנו במלה נ"ב (ר"ת נכתב בצדו), וגם את הקונטרסים שהיו לו מזמן קודם (כגון קונטרס השמים מספרים, קונטרס אשירה נא לידידי, קונטרס השמות ועוד). אבל בעוה"ר לא הגיע בפירושו רק עד אמצע פ' בשלח (דף נ"ט ע"ב), והניח קולמסו מידו ביום עש"ק, ששה ימים לחודש תמוז שנת תקצ"א, יום אחד קו"ם שחלה את חליו האחרון שנפטר בו, וסיים את פירושו במלות: קדוש, קדוש, קדוש!

(ט) ומספר בעל עטרת זקנים משמו של רבנו מהרי"א זצ"ל מזידיטשוב, מה שספר בליל שבת בראשית האחרון שלו, שהיה אז במצב רוח מרומם של קדושה, שפ"א באו אל דודו רבנו מהרצ"ה אנשים של צורה מא"י, שכבדם רבנו מאוד, וכבדם להתפלל לפני התיבה בבית מדרשו, מה שהיה אות של הצטינות מיוחדת. וכשבאו האנשים לקחת מרבנו ברכת הפרידה, עמד רבנו מהרי"א אחורי הדלת, לשמוע את אשר ידבר רבנו עמהם, ושמע שאמר להם, שהוא נותן להם את „קונטרס השמות" שלו (שנדפס אח"כ בתוך העט"צ) על מנת, שכשיבואו לא"י יניחו אותו על קבר התנא האלקי רשב"י. כשיצאו האנשים מחדרו של רבנו נטפל להם רבנו מהרי"א, לראות את הקונטרס שנמסר לידם, וראה שכתב רבנו עליו בזה"ל: „אבקש לגלות לי, אם כונתי לאמתת כונתו הקדושה — תלמידך צבי בן הינדא". נתן להם רבנו מהרי"א דמי הוצאת הדואר ובקש מהם, שיכתבו לו, מה היה עם הקונטרס, בשעה שהניחוהו על קברו של התנא. וכשחזרו לא"י כתבו לו, שמיד כשהניחוהו נעלם מעיניהם...

(י) ואחרון אחרון חביב, ספרו הק' „בית ישראל" על התורה, שאינו רק שיריים מחדושו עה"ת, שדרש מדי שבת בשבתו, ושאלו נכתבו ונדפסו כלם, היו תופסים כמה וכמה כרכים גדולים. אבל כנראה לא רשם רבנו על ספר את רובי תורותיו, וגם אלו שנרשמו לא נשמרו כראוי, וזה האות, כי בהדפסה שניה של הס' הק' הנ"ל נתוספו כעשרים דפים, שחסרו בההוצאה הקודמת. חבל על דאבדין ולא משתכחין. אבל יהי שם ה' מבורך גם בעבור המעט הזה, שנשאר לנו לפליטה, והמועט הזה מחזיק את המרובה. אשרי

היודע לבוא בסודו, להבין את עמקי סודותיו, אשר בכל מלה ומלה שבו. אבל גם לבלתי מבינים, אמר רבנו משה מסאמבור זצ"ל (אחיו הק' של רבנו), בהסכמתו לס' עט"ז, כדברים האלה: „הגם שאין בי דעת להבין ולהשכיל את דבריו אפילו כטפה מן הים, אעפ"כ הראיה בעלמא בספרו יפעול לנפשו, להכיר גדולת בוראנו יוצרנו, לבוא מלפניו במחילות ונקרת צורים, מפחד עוזו והדר גאונו וכו', אחרי אשר יקדים תשובה באמת, יקנה לו לב חדש". נחוץ איפא לכל מסתכל בספריו של רבנו רק מלתא זוטרתא (לגבי משה רבנו מסאמבור זצ"ל), להקדים תשובה באמת, ואז יאירו גם עיניו באור תורתו של רבנו.

פרק עשרים.

לתולדות רבנו משה מסאמבור זצ"ל.

(א) רבנו משה מסאמבור זצ"ל, אחיו ותלמידו של רבנו מהרצ"ה, היה צדיק וקדוש ה' עוד מימי חורפו. השפיעה עליו בהרבה גם משפחת חותנו הרב הגדול ר' יודל זצ"ל, שהיה בנו של הגה"ק המקובל ר' משה זצ"ל מדראגיטשין (בעהמח"ס מגיד משנה על המשנת חסידים) ואחיו של הגאון החריף ר' יצחק חריף זצ"ל אבד"ק סאמבור, שכפי עדותו של הגה"ק מהרי"א זצ"ל מקאמארנא (בהסכמה שלו לס' שו"ת זרע יצחק) „הלימוד שלהם בחריפות וגאונות היה בדבקות השכינה ובזיכוך החומר ובקדושה גדולה". ואם נוסף להורתו ולידתו וחנוכו בקדושה מבית אבותיו, בא בסביבה קדושה כזו, אין כל פלא, שהיה גם הוא עובד ה' מנעוריו.

(ב) כפי עדות הצה"ק ר' יהודא צבי זצ"ל מדאלינא, בהקדמתו החשובה שכתב לס' תפלה למשה (שנדפס ע"י נאמן ביתו בהוצאה שניה שנת תרנ"ג), כפי קבלתו מאבותיו הק' „שמש רבנו משה מאה ועשרים צדיקים כלם בעלי רוח הקודש, וכלם העידו עליו ששכינה מדברת מתוך גרונו". מובן, כי לבקש ולמצוא ק"כ צדיקים בעלי רוח"ק לאו מלתא זוטרתא היא. היה איפא רבנו משה גולה למקום תורה, ורוב ימיו עברו עליו בהליכה ממקום תורה למקום תורה, לבקש ולשמוע את דבר ה', עד שמצא את אשר בקש – צדיקים כלבבו וכנפשו.

(ג) רבותיו המובהקים היו בעיקר הצדיקים הק': רבנו מלובלין, המגיד הק' מקאזיניץ, ר' משה סופר מפשעווארסק, ר' אלעזר בנו של רבנו אלימלך מליזענסק, ר' מנחם מענדל מרימינוב, ורבנו מהרצ"ה אחיו (זכר כלם לברכה), שדבקה נפשו בהם. ובהיות שהצדיקים הללו חיו כלם כמעט בפרק אחד, עברה על רבנו משה כמעט רוב השנה בישיבה בבתי מדרשיהם, ופרנסתו הוצומה נעשתה ע"י אשתו הצדיקית זצ"ל. עלובה זו היתה לה חנות קטנה למכירת שמרים ודגים מלוחים ומיני מכולת אחרים, שנמכרו בעיקר לערלי הכפרים של הסביבה. וכשהיה רבנו משה בביתו עזר לה גם הוא בעסק זה, ביחוד בימים שקודם החגאות, היה ממלא את חביתו שמרים-נוזלים,